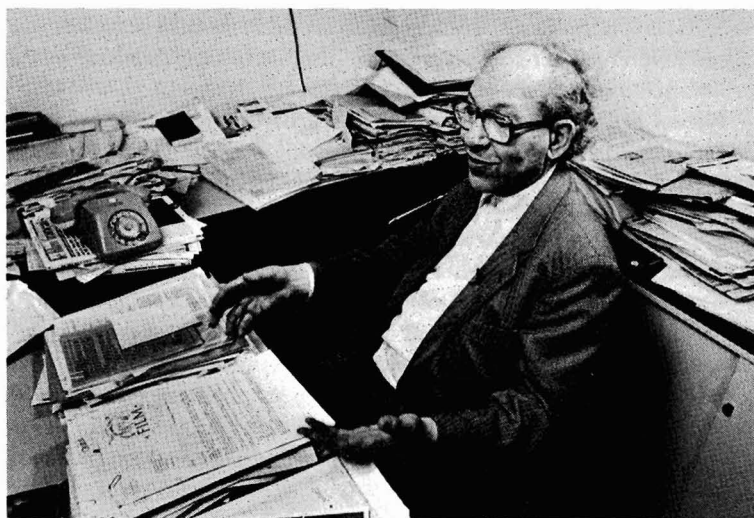

Een man, een instelling, doch ook meer dan dat

Jacques Ledoux, conservator van het Koninklijk Belgisch Filmarchief

Verantwoording

Door de aandacht te vestigen op de persoon van Jacques Ledoux, belicht men het werk van een van de grootste filmarchivarissen en een van de belangrijkste leiders van een filmmuseum. Hij heeft het pionierswerk van Iris Barry, Ernest Lindgren en anderen voortgezet en uitgebouwd tot wat film nu is: een cultureel patrimonium, een getuigenis van de mogelijkheid om gelijktijdig massamedium en vitale kunstuiting te zijn.

Doch het is meer dan het bekronen van een persoon, een persoonlijkheid die aan een specifieke culturele instelling een apart profiel heeft gegeven. Door het werk van Jacques Ledoux te bekronen – op voorbeeldige wijze gerealiseerd ondanks de vele moeilijkheden en ondanks de karige steun van de overheid, doch met een hartstochtelijk en stralend doorzettingsvermogen – onderstreept men het belang van film als kunstuiting van de twintigste eeuw. Dankzij de filmconservering – die aanvankelijk slechts beschouwd werd als verzamelpassie – is het nu mogelijk dat we überhaupt nog van filmcultuur en filmgeschiedenis kunnen spreken, dat wil zeggen, als iets dat nog bestaat en zoals elk levendig cultuurverschijnsel, de mensen dagelijks inspireert, geestelijk en artistiek voedt en verrijkt.

Want wat zouden de kunstwerken van gisteren en die van vandaag voor de dag van morgen betekenen als ze niet telkens opnieuw bekeken, onderzocht en bestudeerd konden worden; als inspiratie gebruikt konden worden en niet alleen door filmmakers, maar door schrijvers, architecten, filosofen...; als ze – zoals helaas zovele films uit het verle-

Voor dit dossier werden de volgende werken geraadpleegd: R. Borde, *Les Cinéma-thèques*. Lausanne (l'Age d'homme) 1983; R. Geens, *Het Koninklijk Belgisch Filmarchief*. Leuven (CECOWE) 1980. Met dank aan Gabriëlle Claes, medewerkster van het Koninklijk Belgisch Filmarchief.

den en misschien ook uit de toekomst – niet eens meer bestonden en niet geconserveerd en gerestaureerd werden?

Zoals Willem Sandberg meer was dan een conservator en een collectionneur, is Jacques Ledoux meer dan een filmarchivaris. Talloze filmmakers en filmliefhebbers, van nu en gisteren, kunnen hiervan getuigen.

Bovendien – en anders dan een geniale en inspirerende museumconservator als Sandberg – heeft Ledoux, uiteraard samen met collega's uit andere landen, het begrip 'filmarchief' en 'filmmuseum' moeten uitvinden, er vervolgens gestalte aan geven, de mogelijkheden in verschillende richtingen daadwerkelijk realiseren en doen accepteren.

Uiteraard zou er zonder de filmmakers en mensen die op velerlei manieren actief zijn in het filmbedrijf geen *filmkunst* bestaan. Maar zonder iemand als Ledoux zou er minder of geen *filmcultuur* bestaan. Een filmkunst zonder bedding om in te gedijen en groeien zou maar een povere kunst zijn, overgelaten aan de tand des tijds, aan de onverbiddelijke slijtage en vermolming van het filmmateriaal, aan de willekeur van de mode, aan de druk van de commercie en industrie. We zouden dan alleen maar *weten* dat er ooit films bestaan hebben van Chaplin en Bergman, van Fellini en Buñuel...

Achtergrond

Het ontstaan van de archieven

'D'autre part le cinéma est un art'. Dit gevleugeld woord van André Malraux onthult veel over de moeilijke positie waarin de film als kunst zich bevindt en zich steeds heeft moeten proberen te handhaven tegenover de commercie en de industrie.

De geschiedenis van de film is er (ook) een van de destructie, van moedwillige vernietiging, om zuiver commerciële reden, van een patrimonium van uitzonderlijke historische, sociologische en artistieke waarde.

De eerste golf van destructie komt na de Eerste Wereldoorlog als de vooroorlogse films vernietigd worden vanwege hun zogenaamde 'nativiteit' en noodgedwongen beknoptheid (waardoor ze in lengte afsteken tegen de langere en ambitieuzere speelfilms van de naoorlogse periode). Uit die beginjaren van de filmgeschiedenis, een periode waar vele onderzoekers juist momenteel enorm veel waarde aan hechten, rest ons slechts twintig procent van de hele produktie. Nog altijd meer dan wat er ons van de Griekse tragediekunst rest, maar toch... tussen driekwart eeuw en een paar duizend jaar is er ook een verschil!

De tweede golf van vernietiging komt op bij het verschijnen en de definitieve doorbraak van de geluidsfilm, in het begin van de jaren dertig. Het hele corpus stomme films wordt dan als passé beschouwd, en vooral (vanuit commercieel oogpunt) als niet meer interessant. En omdat filmmateriaal nu eenmaal gemakkelijk te *re-cyclen* is, vindt in die periode een enorme en rampzalige verwoesting van vele kopieën plaats. Uit de glansperiode van de stomme film rest ons nu naar schatting nog maar vijftien à twintig procent! En dit zou veel minder zijn als in die jaren de authentieke film liefhebbers, de toekomstige filmconserveatoren en archivariissen, niet actief begonnen waren met hun taak, al dan niet ondersteund door de overheid.

In de jaren dertig ontstaan ook de grote archieven van vandaag: 1933 Stockholm, 1934 Berlijn, 1935 Londen, New York en Milaan, 1936 Parijs en 1938 Brussel. In 1938 wordt bovendien de Fédération Internationale des Archives du Film (FIAF) opgericht, een organisatie waarvan Ledoux later secretaris-generaal zal worden.

Zonder deze initiatieven zouden we niets of weinig hebben waarmee we kunnen ervaren wat de Duitse expressionistische film geweest is, hoe belangrijk de Scandinavische en de Italiaanse film waren, welke meesterwerken Murnau, Lang, Dreyer, Von Stroheim en Griffith gemaakt hebben!

De derde golf van vernietiging heeft weer een technische oorzaak. Tijdens de jaren vijftig wordt om redenen van veiligheid overgestapt van de ontvlambare nitraatfilm op de acetaatfilm. Een uiteraard zeer wijze evolutie, die echter als gevolg heeft dat weer eens tal van films (men spreekt van tachtig procent uit de periode 1930-1950) vernietigd worden om aldus het materiaal te kunnen hergebruiken voor andere doeleinden. De archieven zijn momenteel alle bezig om alles wat in hun archief op nitraatmateriaal staat over te zetten op acetaat-materiaal. Doch dit vergt enorme investeringen, zodat de nefaste gevolgen van deze derde vernietigingsgolf nog allesbehalve als bedwongen kunnen worden beschouwd.

Een vierde golf van vernietiging dreigt nu en is van een totaal andere, moeilijk te evalueren aard. De opkomst van de elektronica en videotechnieken heeft enerzijds de commerciële (en ook culturele) waarde van het verleden van de film als in een hausse doen stijgen, anderzijds zijn de eisen van de televisie en van de video-industrie niet steeds gericht op het conserveren van de film als film, en zonder veel respect voor het begrip 'oeuvre'. Er wordt duchtig ingekort voor televisiegebruik (of, zoals onlangs met een film van Hitchcock in de VS gebeurde, zelfs bijgefilmd om de film te doen passen in de programmaroosters!), van zwart-witfilms worden kleurenfilms gemaakt enzovoort.

Doch feit is dat de filmarchieven over de gehele wereld nu eindelijk erkend worden als de behoeders van het filmpatrimonium en de deskundigen op het gebied van conservering en restauratie van dit patrimonium.

De vergankelijkheid van het filmmateriaal

Naast de externe factoren die aanleiding hebben gegeven tot het vernietigen van een goed deel van de filmcultuur van het verleden zijn er helaas ook interne, die de toekomst van deze cultuur op het spel zetten. Het filmmateriaal waarop gedraaid wordt en werd, is onderhevig aan slijtage maar ook aan scheikundige zelfdestructie en ontbinding.

De rol van de conservering is momenteel van primordiaal belang. Ook de degradatie van de beeldkwaliteit – met name op het vlak van de kleuren – stelt de filmconservatoren voor enorme problemen: zelfs zeer recentelijk vervaardigde kleurenfilms vertonen na een paar jaar angst-aanjagende tekenen van kleurverlies. Een dramatische oproep, onderkend door nagenoeg alle beroemde filmmakers van dit moment, heeft de aandacht op dit probleem gevestigd.

Jacques Ledoux en het Koninklijk Belgisch Filmarchief

De man

Tijdens de oorlog vindt Jacques Ledoux (in 1922 geboren onder de naam Siebersberg) zijn toevlucht in het Benedictijnenklooster van Maredsous. Hij wordt er secretaris van de uitgeverij. Naast het klooster bevinden zich een school en een projectiezaal. Ledoux vindt er een van de zeldzame kopieën van *NANOOK OF THE NORTH* (Robert Flaherty, 1920). Na de oorlog schenkt hij deze kopie aan de Cinematheek (voor de oorlog was hij reeds lid van de Vereniging Les Amis de la Cinéma-thèque de Belgique). Hij onderbreekt zijn ingenieurstudies en wordt in 1945 conservator van de Belgische Cinematheek.

Een bloeiende cinematheek

Met zijn veertigduizend speelfilms behoort het Belgische Filmarchief tot de belangrijkste ter wereld. De collectie is voorbeeldig en uniek te noemen, zowel door het aantal als de diversiteit. Uniek is de grote collectie films uit de stomme periode. Doch het is vooral de intensieve aandacht voor de marginale film, de experimentele film, de undergroundfilm waardoor het Archief zich het markantst profileert. De aard van de collectie heeft uiteraard ook de diverse interne en externe activiteiten gekleurd.

Ledoux heeft als secretaris van de FIAF steeds veel aandacht geschonken aan de ingewikkelde problematiek van de filmconservering. Hij ontwierp bepaalde methodes om het conserveren en restaureren efficiënter te maken. Zowel zijn aandacht voor deze technisch uiterst belangrijke aspecten als zijn artistieke gevoeligheid en inzicht maken hem tot een van de meest vooraanstaande filmconservatoren ter wereld.

Het archief is steeds toegankelijk geweest voor onderzoekers en belangstellenden. De invloed die aldus is uitgegaan op filmhistorici, -theoretici, journalisten en filmmakers is groot. Enkele voorbeelden mogen hiervan getuigen:

- In het begin van de jaren vijftig kwamen mensen als Truffaut, Godard, Resnais, Demy en Varda geregeld naar Brussel om hun kennis van de filmgeschiedenis te verrijken. Zij zouden later de markante filmmakers worden van de Nouvelle Vague.

- Het beroemde boek dat Truffaut aan Hitchcock wijdde (een reeks grondige gesprekken met de filmmaker over zijn oeuvre, een van de eerste voorbeelden van *oral history* op filmhistorisch gebied), werd mogelijk gemaakt dankzij een voorstudie van Truffaut in het Belgisch archief.

- David Bordwell, de belangrijkste Amerikaanse filmtheoreticus en -historicus, droeg zijn laatste boek aan Ledoux op, als dank voor de onderzoeksmogelijkheden die het archief hem geboden had.

- De recente heruitbreng van *NAPOLEON* van Abel Gance – die zoveel gedaan heeft voor de hernieuwde aandacht voor de stomme film bij een ruimer publiek dan dat der kenners en cinefielen – is gestart en gedeeltelijk tot stand gekomen dankzij de medewerking van het archief.

Dit zijn slechts enkele van de meer spectaculaire voorbeelden.

Een levendig museum

Een zichzelf respecterend archief dient ook publieksgericht te zijn, het moet de vertoning van films uit het archief of andere archieven een vooraanstaande plaats geven. Het sedert 1962 bestaande Filmmuseum te Brussel is zowel wat publieksgerichtheid als wat kwaliteit en originaliteit van zijn programma en activiteiten betreft een waar model. Dagelijks worden er vijf films vertoond. Kenmerkend voor de aanpak van Ledoux is wel dat hij vanaf de aanvang niet enkel historisch te werk ging, of enkel retrospectieven van filmmakers of acteurs, scenaristen, decorontwerper enzovoort organiseerde, maar ook thematisch wisselwerkingen onderzocht. In samenwerking met het tweejaarlijkse 'Europa' werden bovendien grootse overzichten van nationale scholen mogelijk gemaakt (Engeland, Duitsland, Nederland en Frankrijk kwamen reeds aan de beurt).

Sedert een paar jaar heeft het Belgisch Filmmuseum een tweede zaal geopend, waar uitsluitend films uit de toch nog steeds onbekende stomme periode dagelijks worden vertoond (twee films per avond). Het is de enige plaats ter wereld waar de toeschouwers, dag in dag uit, kennis kunnen nemen van de rijkdom van de stomme film. Alle stomme films worden in het Filmmuseum steeds live aan de piano begeleid.

Andere activiteiten

Het bijzondere van Jacques Ledoux is dat zijn liefde voor en kennis van de oudere en klassieke film steeds gepaard is gegaan met een onvoorstelbare nieuwsgierigheid en ontdekkingslust naar wat er op dit moment waar ook ter wereld gemaakt wordt, wat interessant is of zou kunnen worden. Deze ontdekkingslust concretiseerde zich in talloze manifestaties van internationale allure. We vermelden hier het *Festival van de Experimentele Film* (Knokke, voor het eerst in 1948), dat voor enkele beroemd geworden filmmakers, zoals Dusan Makavejev, Roman Polanski en Martin Scorsese de doorbraak betekende, en het *Festival L'Age d'Or*, een jaarlijks festival dat de aandacht wil vestigen op minder bekende filmmakers die een onafhankelijkheidszin aan de dag leggen in het perspectief van Buñuels film *L'Age d'Or*.

Een filmarchief en filmmuseum dient volgens Ledoux ook in een landelijke context een stimulerende rol te vervullen, een soort Centrum voor Cinematografie te zijn. Deze rol en functie is natuurlijk per land verschillend. In de Belgische context, waar niet-commerciële films geen uitbrengmogelijkheid meer kennen, werd deze functie geconcretiseerd in het jaarlijkse Film-Vondstenfestival, dat tot doel heeft de bekroonde films een distributiekans te geven in België door een geldelijke distributieprij te verlenen. Dankzij deze financiële stimulans konden verschillende waardevolle films in België een normale roulatie krijgen.

Het doorbreken van de isolatie van filmarchieven

De rijkdom van het Belgisch Filmarchief is voornamelijk te danken aan het belang dat Ledoux steeds gehecht heeft aan de problematiek van de auteursrechten, en aan het belang voor de archieven van een goede verhouding met de commerciële sector. Een goede verhouding met de producenten en andere rechthebbenden heeft ertoe geleid dat niet enkel in België, maar ook internationaal in commerciële filmmilieus het belang en de waarde van de filmarchieven erkend is.

Naast de goede verhouding met deze productie- en distributiesector heeft Ledoux ook steeds een beroep kunnen doen op de intensieve medewerking van het bedrijfsleven. Met name Gevaert en verschillende

ontwikkellingslaboratoria hebben veel bijgedragen, in de vorm van materiaal en werkzaamheden, aan de uitzonderlijke groei van het archief.

In de periode waar we het over hebben (de jaren vijftig) was een dergelijke samenwerking tussen commercie en filmcultuur allesbehalve regel. Evenmin was het gebruikelijk dat de televisie aandacht schonk aan filmkunst. In samenwerking met het Archief besteedde de BRT, in een periode waarin dat vrij ongebruikelijk was (en in sommige landen is dit nog steeds geen verworvenheid!) maandelijks zestig minuten of langer aandacht aan filmmakers als Fellini, Bergman, Antonioni, Von Sternberg en Losey.

Filmeducatie en filmverspreiding

Sedert 1965 worden er wekelijks twee tot vier lessen gegeven in de filmgeschiedenis en filmesthetica. Hele generaties hebben dankzij deze zeer druk bezochte lessen kennis gemaakt met de artistieke en historische aspecten van het verschijnsel film. En ook dat gebeurde in een periode waarin dat soort activiteiten niet vanzelfsprekend was.

Naast de filmeducatie mag de filmdistributie en decentralisatie niet worden vergeten. Om aan de (specifieke landelijke) behoefte te voldoen werd de 'Decentralisatie van Klassieke en Hedendaagse Films' opgericht. Tegen een zeer voordelige prijs worden zo'n honderdvijftig films aangeboden aan filmhuizen en andere instellingen. En jaarlijks vinden er in het Belgisch Filmarchief 'Summerschools' plaats.

1 februari 1987